

ugyanezt végbevitte Jugoszláviában, ahol hat különböző nyelvet beszélő etnikai csoportot egyesített vezetése alatt szövetségi állammá.

Sztálin és Tito politikája azonban csak addig volt sikeres, amíg a diktatórikus államvezetés létezett. Tito halála, illetve a Szovjetunió gazdasági hatalmának összeomlása után a nemzeti mozgalmak Közép-Európában ismét feléledtek. Jugoszlávia, Szovjetunió és Csehszlovákia etnikai–nyelvi határok mentén szétesett. A Szovjetunió területén napjainkban megy végbe az a folyamat, amely Közép-Európában a két világháború között zajlott le, nevezetesen a nemzetállamok kiépülése, hiszen Azerbajdzsán, a Kazah Köztársaság vagy Üzbegisztán korábban nem létezett. Jugoszlávián belül is zajlik ez a folyamat, Makedónia erre jó példa.

Jelen korunkról elmondhatjuk, hogy minden kontinensen (az Antarktisz kivételével) az emberek államokban élnek. Ezek az államok nemzeti mozgalmak hatására jöttek létre, amelyeknek nyelvi alapjuk is volt. Persze nem minden nemzet bír saját nemzetállammal, de a demokrácia alapjogaként a többségi nemzet elismeri kisebbségei jogát saját nyelvük használatára.

Biczó Krisztina

Az észak-oroszországi kis népek nyelvei

Bulatova, N. Á., Vahtin, N. V., Nasilov, D. M.: Ázyki maločislennyh narodov Severa. = Nasilov, D. M. (otv. red.): Maločislennye narody Severa, Sibiri i Dal'nego Vostoka. Problemy sohraneniâ i razvitiâ ázykov. Sankt-Peterburg, Rossijskaâ Akademiâ nauk, Institut lingvističeskih issledovanij, 1997. 6–27. p.

Az Orosz Tudományos Akadémia Nyelvészeti Kutatóintézete (Szentpétervár) 1993–1996 között egy nagyszabású kutatási program keretében felmérte az észak-oroszországi kis népek nyelvi helyzetét. A kutatás eredményeit összefoglaló kötetből az általános tanulságokat tartalmazó tanulmányt ismertetjük.

Az ide sorolt 26 kis nép különböző nyelvcsaládokba tartozó nyelveken beszél.* Ezek közül a mandzsú-tunguz nyelvek közé tartozik az evenki, az even, a negidál, az ulcsa, a nanaj, az orok, az orocs, az ude; szamojéd nyelvek – a nyenyec, az enyec, a nganaszan, a szelkup; finnugor nyelvek – a lapp, az osztják, a vogul; csukcs-kamcsatkai nyelvek – a csukcs, a korják, az aljutor, a kerek, az itelmen; eszkimó-aleut nyelvek – az eszkimó és az aleut; jenyiszjeji nyelvek – a ket; török nyelvek – a dolgán, a tofa, a sór, a teleut és a csulimi tatár. E népek összlétszáma az 1989. évi népszámlálás szerint mintegy 170 ezer fő volt, közülük körülbelül 86 ezer fő (50,5%) nevezte meg anyanyelveként nemzetisége nyelvét. Az adott nemzetiségen belül a nemzetiségi nyelvet anyanyelvüknek tekintők aránya az 1959. és az 1989. évi népszámlálás adatai szerint néhány etnikumnál a 154. oldalon található táblázatban láthatóan alakult.

A különböző nyelvek helyzete igen különböző, ezért fennmaradásuk és fejlődésük esélyei is igen eltérő. Két alapvető tényező azonban közös: 1. az orosz nyelv aktív hatása, ami egyrészt az orosz nyelvű lakosság betelepülésével, másrészt a tömegkommunikációs eszközök – elsősorban a televízió – terjedésével függ össze; 2. az anyanyelv pozíciójának gyöngülése, ami a hagyományos nyelvi közösségek felbomlásának, a települések növekedésének és az iskolai anyanyelv-oktatás eredménytelenségének a következménye.

* A nyelvek magyar elnevezésében a következő munkát tekintettük irányadónak: *A világ nyelvei*. Főszerk. Fodor István. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999.

Az északi kis népek nyelvi helyzete jelzi a kis népeket általában sújtó társadalmi-gazdasági bajokat. A nyelvtudás a lakosság korösszetételével korrelál: a nyelvközösség korcsoportokra oszlik, az idősebbek a nyelvi és a kulturális hagyományok hordozói, a fiatalabbak az újítók, akik már nem a saját, hanem a környező nagyobb etnosz (többnyire az orosz, de Jakutföldön a jakut) nyelvére orientálódnak. Lényeges jellemzője a nyelvi helyzetnek, hogy az aktív kétnyelvűség stádiuma a legtöbb nyelv esetében igen rövid volt. Mindössze egy generáció (az 1930–1940-es években születtek) esetében lehet teljes értékű kétnyelvűségről beszélni. Az ennél idősebbek nem tudnak elég jól oroszul, az ennél fiatalabbak pedig már kezdik elhagyni anyanyelvüket. E folyamat katasztrófaszerűen gyors lefolyása miatt megjelenik egy olyan nemzedék, amelynek az esetében nem beszélhetünk a kétnyelvűség normális funkcionálásáról. Ez az „átmeneti nemzedék” (ma településenként változóan 30–50 év közöttiek tartoznak ide) jellemzője a „csoportos félnyelvűség”, vagyis olyan nyelvi helyzet, amelyben a csoport egyes tagjai már elkezdtek elhagyni anyanyelvüket, és szívesebben beszélnek oroszul, a csoport más tagjai pedig még nem tudnak elég jól oroszul. E csoporton belül is akadozik a normális kommunikáció, a többi nemzedékkel való kommunikálásról már nem is beszélve, következképpen a gyermekeik sem részesülnek normális nyelvi nevelésben. Kulturális vonatkozásban is hibrid ez az „átmeneti nemzedék”: hagyományos kultúráját jórészt már elveszítette, az oroszot pedig még nem sajátította el megfelelő fokon. A hagyományos kulturális értékeket ez a nemzedék már nem adja tovább.

Maga az a tény, hogy kisebb népek saját nyelvükről a kétnyelvűség stádiumán keresztül áttérnek a nagyobb lélekszámú nép nyelvére, meglehetősen megszokott jelenség, a világ több száz népe halad ezen az úton. Ha ez a folyamat nem túl gyorsan megy végbe, és ráadásul hozzáértő szociális és nyelvi politika kíséri, akkor nagyobb megrázkódtatás nélkül zajlik le. A kétnyelvű közösségek számára az átmeneti norma a funkcionális kétnyelvűség lehetne, amikor az anyanyelvet a köznapi érintkezés, a hagyományos gazdasági tevékenység, ritkábban az iskolai oktatás nyelvének tekintik, az oroszot vagy a jakutot pedig az adott közösségen kívüli világgal való kapcsolattartásban használják. Sajnos azonban a vizsgálatok arról tanúskodnak, hogy a nyelvi helyzet változásának fő tendenciája az orosz Északon nem az egynyelvűségből a funkcionális két- vagy többnyelvűségbe való zökkenőmentes átmenet, majd újból a (most már orosz vagy más alapú) egynyelvűség kialakulása, hanem az, hogy az orosz a kétnyelvűség stádiumának kihagyásával szorítja ki mindenütt az őshonos nyelveket, ami komoly szociokulturális és pszichológiai következményekkel jár az északi kis nyelvek beszélőire, különösen a 40–50 évesekre nézve.

A nyelvi közösség felbomlása nem csak életkori ismérvek alapján folyik. A nyelvismeret foka sok más paraméterrel is összefügg. Ilyenek például az etnikum lélekszáma, a gazdasági tevékenység jellege (hagyományos vagy nem hagyományos), a lakott helyek földrajzi fekvése stb. Az iskolai oktatás jelenlegi formájában alig játszik szerepet a kis északi nyelvek fennmaradásában. Kevés a tanító, s akik a foglalkozásokat tartják, többnyire olyan fiatal emberek, akik már maguk sem ismerik elég jól anyanyelvüket. Reménytelenül elavult e nyelvek iskolai oktatásának módszertana is: úgy próbálják még most is – ábécékönyvből – tanítani a gyerekeket, mint a 30-as években, amikor még mindenkinek valóban ez volt az anyanyelve.

A szerzők szerint téves az a nézet, hogy az iskola önmagában képes „megmenteni” az őshonos lakosság nyelvét akkor is, ha a szülők már nem beszélnek gyermekeikkel otthon ezen a nyelven. Az iskola ilyen irányú erőfeszítései ellenére e programoktól legfeljebb csak az várható el, hogy a gyermekeknek lesz valamiféle elképzelése őseik nyelvéről, megőrzik annak emlékét. Az iskola azonban a nyelvhasználat továbbörökítésében nem pótolhatja a családot.

Zoltán András